

ατρολογικού Συνεδρίου, Αθήνα 2004, σσ. 323-334): η ανάγνωση των αποσπασμάτων με οδήγησε τότε στην αναγνώριση ολόκληρων σκηνών του Μολιέρου στο κομικό τέλος της τραγωδίας *Ιφιγένεια του Πέτρου Κατσαίτη* το 1720 (βλ. Β. Πούχνερ: «Μολιέρος και Κατσαίτης. Ιχνηλασίες σε μια θαμπή συσχέτιση», στον τόμο: *Ράμπλα και παλκοσένικο. Δέκα θεατρολογικά μελετήματα*, Αθήνα 2004, σσ. 143-171). Η εισαγωγή της έκδοσης του κειμένου στηρίζεται σε μεγάλη έκταση στο κείμενο της ανακοίνωσης που δημοσιεύτηκε στα πρακτικά.

Η εντόπιση του κειμένου της παράστασης του 1938 στο Εθνικό Θέατρο είναι σημαντική από αρκετές απόψεις: μια γενικότερη είναι πως τα κείμενα των μεταφράσεων εν γένει, πρέπει να γίνονται προσιτά και να εκδίδονται, γιατί θεατρική ιστορία χωρίς τη μελέτη των κειμένων δεν μπορεί να γραφεί· μια άλλη, πιο ειδική, σχετίζεται με το πρόσωπο του Κόντογλου, που είναι γνωστός κυρίως ως εκπρόσωπος της εκκλησιαστικής παράδοσης της Ανατολής, που μάλιστα δεν δίσταζε να κατηγορήσει το θέατρο με το πνεύμα της μαχόμενης Εκκλησίας των πρώτων αιώνων και υπό τον πνευματικό συμβολισμό της βυζαντινής εκκλησίας, που απέφευγε πάντα τους ρεαλισμούς. Βέβαια αυτή η μονομερής εικόνα είχε ήδη διαταραχθεί με την απόδειξη των πολλαπλών σχέσεων που είχε με τους ανθρώπους του θεάτρου κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, σχέσεις που αποδεικνύονται σε πολλά άρθρα που έχουν συγκεντρωθεί στον τόμο που εξέδωσε ο Ιωσήφ Βιβλιάνης το 1995: *Φώτης Κόντογλου εν εικόνη διαπορευόμενος. Εκατό χρόνια από την γέννηση και τριάντα από την κοίμησή του*, Αθήνα 1995, κυρίως με το άρθρο του ίδιου, «Η συμβολή του Κόντογλου στην ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου», ό.π., σσ. 157-178. Μια άλλη άποψη αφορά στην πρόσληψη του Μολιέρου στην Ελλάδα, που και στον 20ό αιώνα ήταν ασαφής και μια άλλη στο λογοτεχνικό έργο του Κόντογλου, το οποίο διευρύνεται τώρα με ένα νέο, και μάλιστα, δραματικό κείμενο. Μένουν ωστόσο αρκετά ζητήματα ανοιχτά ως προς τα κίνητρα και τις συνθήκες της μετάφρασης. Τις μεταφραστικές στρατηγικές επεξηγεί λεπτομερειακά η Ιφιγένεια Μποτουροπούλου, αντιπαραβάλλοντας τη μετάφραση με το γαλλικό πρότυπο. Μάλιστα υπάρχουν και δείγματα κάποιας «μόδρτικης» γλώσσας στη μετάφραση, της οποίας ο σκηνικός λόγος ρέει αβίαστα και ευχάριστα.

Η έκδοση των θεατρικών κειμένων, πρωτότυπων και των μεταφράσεων, είναι ύψιστο καθήκον –κι εφόσον δεν το κάνει η νεοελληνική φιλολογία– της Θεατρολογίας. Οι μεταφράσεις είναι αναπόσπαστα τμήματα της εθνικής λογοτεχνίας, συγκεκριμένα της δραματολογίας και της ιστορίας του δράματος, την οποία θεραπεύει –εφόσον δεν το πράττει η Φιλολογία και η Ιστορία της Λογοτεχνίας– επίσης η Θεατρολογία. Η ιστορία του θεάτρου δεν νοείται χωρίς την αντίστοιχη ιστορία του δράματος.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ANTONIO PANDIMO

L'amorosa fede. Tragicommedia pastorale, a cura di Cristiano Luciani con la collaborazione di Alfred Vincent, Venezia, Istituto Ellenico di Studi Bizantini e Postbizantini di Venezia, 2003 (Graecolatinitas nostra, Fonti 5), σ. lxxxi, 195, 13 ειμ., ISBN 960-7743-26-1.

Ο Cristiano Luciani έχει παρουσιάσει με κάποια συστηματικότητα και σε κριτικές εκδόσεις είτε ιταλόφωνα έργα του Κρητικού θεάτρου είτε έργα που αφορούν το Κρητικό θέατρο: την

τραγωδία *Fedra* του Francesco Bozza (1578) και το περιγραφικό και πανηγυρικό ποίημα *La nobilissima barriera della Canea* (1594) του Gian Carlo Persio (βλ. τη βιβλιοκρισία μου στην *Παράβαση* 3, 2000, σσ. 344-348). Τώρα προσθέτει, σε συνεργασία με τον γνωστό νεοελληνιστή Alfred Vincent, –ολοκληρώνοντας το τρίπτυχο–, μια κριτική έκδοση της βουκολικής κωμωδίας *L' amorosa fede* του Antonio Pandimo, που τυπώθηκε το 1620. Σε μια presentazione η Χρύσα Μάλτεζου, η διευθύντρια του Ελληνικού Ινστιτούτου της Βενετίας, πλέκει το εγκώμιο του εγχειρήματος: και οι δύο ερευνητές είναι άλλωστε παλαιοί γνώριμοι του Ινστιτούτου. «Tra i meriti di questa fatica si rilevano la metodicità, lo scrupoloso apparato linguistico epe-segetico, il minuzioso aggiornamento bibliografico e, soprattutto, un' accurata trattazione delle problematiche, che necessitavano comunque di precisazioni e di un' efficace messa a punto interpretativa. / L'edizione de *L' amorosa fede*, opera che riflette la complessa realtà sociale dell' a epoca in cui fu scritta, rappresenta adesso un ulteriore strumento nelle mani di quegli studiosi che si occupano di investigare le mutue relazioni in fatto di cultura tra Greci e Italiani nel periodo della dominazione veneziana» (σ. vii). Σ' αυτά, λίγα πράγματα θα είχε να προσθέσει κανείς. Το 1994 ο Σπύρος Α. Ευαγγελάτος παρουσίασε το έργο σε ελληνική μετάφραση/διασκευή στο Φεστιβάλ Αθηνών, κι έτσι ένα μεγαλύτερο κοινό έκανε τη γνωριμία με τη βουκολική τραγικωμωδία του Μπαρόν, της οποίας ο συγγραφέας είναι ο Αντώνιος Πάντιμος, και η οποία γράφτηκε για τους γάμους της Calerga Calergi με τον Francesco Querini το 1619. Η υπόθεση του έργου στηρίζεται στον κρητικό μύθο του Θησέα, ωστόσο μεταφέρεται στο βουκολικό περιβάλλον των βοσκών στην Ίδα (βλ. D. Holton ed.): *Literature and society in Renaissance Crete*, Cambridge 1991, σσ. 96-98, στην ελληνική έκδοσή σσ. 116-119, Α. Vincent: «Scritti italiani di Creta veneziana», *Sincronie* II/3 (1999), σσ. 131-162, ιδίως σσ. 152-159).

Η Introduzione έχει τη συνθημομένη για τις κριτικές εκδόσεις διάρθρωσης: ξεκινάει με την «Descrizione generale del dramma» (σ. xi εξ.), συνεχίζει με «Lingua e stile» (σ. xii εξ.), ακολουθούν «Rapporti con la tradizione pastorale» (σ. xxi εξ.), όπου τοποθετείται το έργο ανάμεσα στα μεγάλα πρότυπα του είδους, τον *Aminta* του Tasso και τον *Pastor fido* του Guarini, καθώς επίσης προσφέρεται και μια σύγκριση με την *Πανώρεια* του Χορτάστη το κεφάλαιο: «Il sistema dei personaggi» (σ. xxiv εξ.) αναλύει τις συμμετρικές σχέσεις που υπάρχουν συνήθως στο βουκολικό δράμα και το κεφάλαιο: «Un' ideologia libertaria» (σ. xxviii εξ.) εξηγεί τη συχνότητα της λέξης «ελευθερία» μέσα στο κείμενο. Το δεύτερο μέρος της Εισαγωγής: «L' autore e il suo ambiente», προέρχεται από τη γραφίδα του Alfred Vincent, που πραγματοποιήσε ειδικές έρευνες στα αρχεία της Βενετίας. Το «La vita» (σ. xxxi εξ.) ανασυγκροτεί το βιογραφικό του γόνου της γνωστής αριστοκρατικής οικογένειας των Πάντιμων, για τα μέλη της οποίας υπάρχουν και ορισμένες εικονογραφικές πηγές: στο κεφάλαιο «Contemporanei e mentori» (σ. xxxv εξ.) αναλύονται οι διασυνδέσεις του συγγραφέα, ύστερα παρουσιάζονται οι οικογένειες Καλέργη και Querini (σ. xli εξ.) και στο τέλος «La posizione politica di Pandimo» (σ. xlvii εξ.). Το τρίτο μέρος της Εισαγωγής είναι πάλι του Luciani: για την editio princeps του βενετιάνικου τυπογραφείου Giacomo Sarzina, που διασώζεται σήμερα σε έξι συνολικά αντίτυπα (τρία στη Βενετία, δύο στη Ρώμη και ένα στο Βρετανικό Μουσείο). Ειδικό κεφάλαιο αφιερώνεται στις εικονογραφίες της έκδοσης: «L' apparato iconografico» (σ. lix εξ.). Ύστερα παρουσιάζονται οι διορθώσεις και οι επεμβάσεις στην έκδοση (σ. lxiii). Η Εισαγωγή τελειώνει με ένα τέταρτο μέρος από τη γραφίδα του Α. Vincent, που αποτελεί μια *Cronologia sinottica*» (σ. lxxv εξ.) και το πέμπτο, που είναι η βιβλιογραφία (σ. lxxviii εξ.).

Ακολουθεί το ίδιο το κείμενο με κριτικό υπόμνημα σε μορφή υποσημειώσεων. Το πολυπρόσωπο έργο σε ύφος Μπαρόν είναι εκτενέστατο: ο πρόλογος του Δία στον ουρανό έχει 166 στίχους, η Α' πράξη 884, η Β' πράξη 923, η Γ' πράξη 977, η Δ' πράξη 996 και η Ε' πράξη 1235·

σύνολο 5181 στίχοι! Οι οικονομογραφίες αναπαράγονται πιστά και στη σωστή θέση. Με το έργο αυτό έχουμε περάσει στον υπέρμετρο ρητορισμό του Μπαρόκ, όπου η δραματική οικονομία φορτώνεται με ένα μυθολογικό apparatus, με λογιούση και σχήματα μανιεριστικά. Στην ελληνόφωνη παραγωγή της Κρήτης, τουλάχιστον όσον αφορά στο θέατρο, δεν παρατηρείται σε τέτοια έκταση η αγνόηση των δραματουργικών ρυθμών. Ίσως αυτό έχει να κάνει με το γεγονός πως από την αρχή ο Χορτάτσος, μεγάλος μαέστρος της δραματικής οικονομίας, έδωσε το παράδειγμα. Μόνο με τον *Πάστορα φίδο* του Σουμμάκη και τον *Αμύντα* του Μόρμωρη φτάνουμε σε τέτοια υπερβολικά μεγέθη. Αλλά γι' αυτά τα έργα περιμένουμε ακόμα τις κριτικές εκδόσεις για να ενταχθούν σωστά στη δραματουργική παράδοση του κρητοεπιφανειακού χώρου. Όπως αποδεικνύουν και αργότερα τα *Επτάνησα*, μια πραγματική διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην ελληνική και ιταλική παραγωγή της μεγαλονήσου, όσον αφορά στα δραματικά έργα, δεν υπάρχει. Απλώς τα ιταλόφωνα έργα, όπως έδειξε και το ποίημα της γκιόστρας, περισσότερο ακολουθούν πιστά την ποιμενική μόδα της εποχής, χωρίς να αποφεύγουν το μυθολογικό και αλληγορικό φόρτο, παρά τα ελληνόφωνα, που στην *Πανώρια* ενέχει και μια ελαφριά δόση ειρωνείας του είδους και διαφαίνεται ο ποιμενικός βίος πιο ρεαλιστικά, που άρχισε έξω από το Ηράκλειο. Αν υποθέσουμε πως μια από τις αιτίες για το φαινόμενο ήταν η έλλειψη πραγματικής αυλής στην Κρήτη, που ήταν το κοινωνικό περιβάλλον της καλλιέργειας του ουτοπικού βουκολισμού, στην περίπτωση του Πάντιμου η επιθυμία της επίδειξης της λογιούσης με την ευκαιρία του αριστοκρατικού γάμου φαίνεται πως υπερέκρασε την παράδοση που είχε εγκαθιδρύσει ο Χορτάτσος και το ύφος της ιταλικής βουκολικής τραγωδομωδίας που βρίσκεται πιο κοντά στα μεγάλα πρότυπα του είδους της Ιταλίας.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

FLORENCE DUPONT

Η Αυτοκρατορία του Ηθοποιού. Το Θέατρο στην Αρχαία Ρώμη, Μετάφραση Σοφία Γεωργακοπούλου, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης 2003, σ. 673, 24 εκ., ISBN 960-250-255-X (Θεατρική Βιβλιοθήκη, Κληροδότημα Αλέξη Μινωτή εις μνήμην Κατίνας Παξινού).

Πρόκειται για ένα εκδοτικό κομψοτέχνημα κι ένα γοητευτικό και εξαντλητικό σύγγραμμα για το αρχαίο λατινικό θέατρο, το οποίο εντάσσεται στο κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι της αιώνιας πόλης. Μετάφραση της γαλλικής μονογραφίας *L'acteur-roi ou le théâtre dans la Rome antique*, Paris, Société d'Éditions Les Belles Lettres 1985, την οποία φιλοτέχνησε η Σοφία Γεωργακοπούλου υπό την επίβλεψη του Θεοδώρου Δ. Παπαγγελή· η ίδια επέλεξε και την εικονογραφία και παρέθεσε τη συμπληρωματική βιβλιογραφία. Δεν πρόκειται για ένα από τα συνθησιμένα εγχειρίδια (του τύπου *Εισαγωγή στο ρωμαϊκό θέατρο*), αλλά για μια μονογραφία της Παρισιανής Σχολής της ελληνικής αρχαιολογίας (Jean-Pierre Vernant, Marcel Detienne, Pierre Vidal-Naquet, Nicole Loraux) κι ξεφεύγει από τον εγκυκλοπαιδικό χαρακτήρα μιας παραδοσιακής παρουσίωσης. Αυτό φαίνεται άλλωστε ήδη από τον τίτλο. Η μεταφράστρια περιγράφει τη μεθοδολογική προσέγγιση της συγγρ. ως εξής: «Η διεπιστημονική ανάγνωση που προτείνεται εδώ για τις σχετικές αρχαίες μαρτυρίες συνδυάζει την κλασι-